

ΣΟΝΙΑ ΙΛΙΝΣΚΑΓΙΑ

Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΟΝ «ΑΛΑΦΡΟΪΣΚΙΩΤΟ» ΤΟΥ ΑΓ. ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ*

Όπως και στις δύο άλλες εργασίες μου για τον Αγ. Σικελιανό¹, θα επιχειρήσω μια συγκριτική διερεύνηση του θέματός μου, αναδεικνύοντας παράλληλα σημεία (αναζητήσεις και λύσεις) στο έργο ενός Ρώσου ποιητή του Βιατσεσλάβ Ιβάνοφ (1866-1949). Σύγχρονος με τον Σικελιανό, φύση πλούσια, πληθωρική, εξαιρετικά «αισθαντική», μεγαλοπρεπής και γοητευτικός, με τάσεις πνευματικού ηγέτη, δημιούργησε — μαζί με τον Α. Μπέλι και τον Α. Μπλοκ — ένα πολύ διαφοροποιημένο ρεύμα στο χώρο του ρωσικού συμβολισμού, το δεύτερο κύμα του, και ο ποιητικός του κόσμος φάνταζε στην εποχή του εξ' ίσου ιδιότυπος, σχεδόν εξωτικός, όπως εδώ ο κόσμος του Αγ. Σικελιανού. Η πρώτη ποιητική συλλογή του Ιβάνοφ, «Άστρα-Πλωρίτες» (1903), χάραζε την κατεύθυνση που φανερώθηκε και στον «Αλαφροΐσκιωτο» - διείσδυση στα αόρατα και άρρητα ανώτερα νοήματα της ζωής. Σ' αυτά τα δύο ποιητικά βιβλία - νομοθετικές αφετηρίες του Έλληνα και του Ρώσου ποιητή - θα στηριχτεί κυρίως η δική μου έρευνα. Η διάσταση του χρόνου - μια από τις θεμελιακές έννοιες στο συμβολικό τους σύστημα - προσεγγίζεται όχι σαν φιλοσοφική κατηγορία, αλλά σαν μια λογοτεχνική πραγμάτωση, κοιταγμένη από ιστορικο-φιλολογική σκοπιά. Θα μας ενδιαφέρουν κυρίως οι διασταυρώσεις, οι τοποθετήσεις στο χρόνο των βασικών σταθμών και αξιών της ζωής, η ενόραση του ζωϊκού ρυθμού που έχει πολλά στοιχεία της μυθολογικής κυκλικής παράδοσης.

Αναφέροντας προηγουμένως το συμβολικό σύστημα, δεν εννοούσα τη συμβολιστική χρήση κάποιων λέξεων και εννοιών που υποβάλλουν τη ζητούμενη ατμόσφαιρα, αλλά τις αλληλένδετες οντολογικές αντιλήψεις που

*Κείμενο ανακοίνωσης στο Επιστημονικό Συνέδριο «Άγγελος Σικελιανός. Ένας οικογενειακός ποιητής» (Λευκάδα-Πρέβεζα, 26-30 Ιουνίου 1992).

1. Κείμενα ανακοινώσεων στις Επιστημονικές Συναντήσεις του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Α. Σικελιανός - Β. Ιβάνοφ. Σημεία συνάντησης (Περ. Πλανόδιο, 1991, αρ. 14, σ. 22-31) και Η ιδέα του Λαού και η δημοτική παράδοση στον «Αλαφροΐσκιωτο» του Αγ. Σικελιανού (Περ. Σύγκριση, 1992, αρ. 4, σ. 17-25).

λειτουργούν σαν ακρογωνιαίοι λίθοι και στηρίζουν το ενιαίο στοχαστικό οικοδόμημα. Αν δεχτούμε σαν βάση της σύλληψης για την «κατάκτηση μιας ενιαίας και μείζονος συνείδησης της ζωής»² και του Σικελιανού και το Ιβάνοφ την κίνηση της ποιητικής διάνοιας από την επιφάνεια στην ουσία των φαινομένων ή, όπως έλεγε ο Ιβάνοφ, από τα *realia* προς τα *realiora*, δηλαδή προς την εσωτερική και ανώτερη πραγματικότητα, διαπιστώνουμε πως στον ποιητικό τους κόσμο αυτό σημαίνει κίνηση ενάντια στον ρέοντα χρόνο, επιστροφή στις αρχετυπικές πηγές. Μια θέση που ο Ιβάνοφ θα διατυπώσει και άμεσα με τους εξής επιγραμματικούς στίχους:

Σαν μέσα από το ανεξιχνίαστο θρόισμα του καλαμιού
αφουγκράσου τον λόγο:
γύρνα το δρόμο αντίστροφα
για τις πηγές.

Εκείνες λοιπόν οι πηγές, το «πρωταρχικό οργανικό αυτοπλαστικό προζύμι»³, όπως λέει ο Σικελιανός, αντικρύζονται και σαν σημείο προαιωνίας εκκίνησης και σαν στόχος μυσταγωγικών γυρισμών. Έτσι συνδέονται το παρελθόν και το παρόν, μια σχέση που αναμένεται να αναπαράγεται και στο μέλλον και από χρονική μετατρέπεται σε αποκαλυπτική της «αδιαίρετης Ποιητικής Αλήθειας και των αιτημάτων που προαιώνια περιέχει»⁴. Αφού «ει τοπικοί και χρονικοί προσδιορισμοί, σύμφωνα με τον Σικελιανό, δεν είναι: διόλου οι καθαυτό πρωταρχικές λειτουργικές αναγκαιότητες του στοχασμού»⁵, ο ιστορικός χρόνος δεν υπολογίζεται, είναι αδιάφορος, ουσιαστικά δεν υφίσταται. Πάνω από τους χρόνους των θνητών, γράφει και ο Ιβάνοφ, στέκεται το ουράνιο τόξο του Ακίνητου Χρόνου, μια αυγή ακολουθεί την άλλη, ω, αιώνιες αυγές.

Έχει παρατηρηθεί πως στον «Αλαφροίσκιωτο» δεν υπάρχει η αφηγηματική πλοκή και η λογική ακολουθία των γεγονότων. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε πως εκεί δεν υπάρχουν συμβάντα, αλλά παρακολουθούνται συμβαίνοντα, οι καθοριστικές νομοτέλειες της ζωής. Όπως η αξονική νομοτέλεια της κίνησης από την γέννηση προς τον θάνατο που και στον Σικελιανό και στο Ιβάνοφ σχεδόν πάντα προεκτείνεται προς την νέα γέννηση. Εκτός από το διπλό σχήμα, όπως αυτό το ζευγάριμα στον Σικελιανό:

μ' έζωσε, ακράτητα, η πνοή
της ζωής και του θανάτου!

2. Αγ. Σικελιανός. *Λυρικός Βίος*. Τόμος Α', εκδ. «Ίκαρος», 1975, σ. 12.

3. Αγ. Σικελιανός. Ο.π., σ. 15.

4. Αγ. Σικελιανός. Ο.π., σ. 17.

5. Αγ. Σικελιανός. Ο.π., σ. 16.

λειτουργεί το τριπλό σχήμα της αέναης αναπαραγωγής, όπου στον θάνατο ενυπάρχει ο πυρήνας μιας νέας ζωής. Κι αφού στα ρωσικά ο θάνατος είναι ουσιαστικό θηλυκού γένους, βλέπουμε τον Ιβάνοφ να μας παρουσιάζει τον θάνατο στη φάση της εγκυμοσύνης. «Stirb und werde» - αγαπούσε να επαναλαβαίνει ο Ρώσος ποιητής τα λόγια του Γκαίτε. Ο Θάνατος και η Ανάσταση, η ευαγγελική αναφορά στον κόκο του σίτου και οι αρχαιοελληνικές ρίζες αυτής της παράδοσης τροφοδοτούν την ποίηση του Ιβάνοφ με μόνιμα σύμβολα. Σ' ένα από τα πολύ όψιμα ποιήματά του η σχετική αναφορά θα είναι και πάλι επιγραμματική:

...Και ψιθυρίζει το ελευσίνιο στάχυ:
«Δεν θ' ανασηκωθεί, πριν λιώσει, ο σπόρος».

Αναζητώντας και σ' αυτό το θέμα την αναστύλωση των αρχαϊκών νοημάτων κάτω από «την ισχυρή και μυστική, όπως λέει ο Σικελιανός, αντιφεγγιά της αιωνιότητας του μύθου»⁶, καταφεύγουν και οι δύο στην αρχέτυπη μορφή του Διόνυσου, πάσχοντος, θνήσκοντος και ανασταίνόμενου. Μορφή θεμελιακή για την βιοθεωρία τους. Ο Ιβάνοφ την εισάγει πολύ νωρίς - και στα ποιήματά του («Το μνημόσυνο του Διόνυσου», «Ο στέφανος της Γης», «Η μαινάδα») και στα θεωρητικά του δοκίμια («Η ελληνική θρησκεία του πάσχοντος θεού», 1903). Στον Σικελιανό μια αναπτυγμένη βιοθεωρητική αξιοποίηση του μύθου του Διόνυσου πραγματοποιείται στο «Πρόλογο στη Ζωή», αλλά σαν βίωση ο διονυσιασμός είναι ήδη διάχυτος σε κάθε κύτταρο του «Αλαφροΐσκιωτου». Ο παλμός του χτυπά και στις εμψυχωμένες μορφές της Φύσης που συνθέτουν το κοσμογονικό σύνολο της αιώνια ανανεώμενης Πλάσης, και στη μορφή του λυρικού ήρωα, του αιώνιου αρχέφηβου.

Ανάμεσα σε πολλές ελκυστικές πτυχές που ανοίγονται σ' αυτό το πεδίο, πρέπει να επιλέξουμε τώρα μόνο αυτές που έχουν σχέση με τη διάσταση του χρόνου. Θα σταθούμε σ' ένα επίμονα επανερχόμενο μοτίβο του «Αλαφροΐσκιωτου» - το μοτίβο του ύπνου. Η τακτική επαναληπτικότητά του και η τελετουργική του ενορχήστρωση δηλώνουν τις νομοθετικές προθέσεις του ποιητή, τη σφραγίδα του αιώνιου. Είναι ένας μαγικός τρόπος να σμίξουν και να ταυτιστούν το σύγχρονο, ατομικό, και το πανχρονικό (ή άχρονο), καθολικό. (Αλλού έχω μιλήσει για το πόσο σημαντική στη βιοθεωρία και του Σικελιανού και του Ιβάνοφ είναι αυτή η έξοδος προς το καθολικό που ο Ιβάνοφ αποκαλεί «χορική αρχή»). Μπορούμε να παρατηρήσουμε πώς σβήνουν εκεί όποια χρονικά όρια, καθώς και τα σύνορα ζωής

6. Αγγ. Σικελιανός. Ο.π., σ. 27.

και θανάτου, αφού ο θάνατος δεν συνειδητοποιείται σαν ένα τέλος, αλλά σαν ένα σημείο στη γραμμή της ζωής όπου η ανθρώπινη ψυχή αλλάζει τις υποστάσεις της, όπως αφήνει ένα ντύμα το φύδι (πολύ χαρακτηριστικός και επίμονος πάλι τόπος στον «Αλαφροΐσκιωτο»).

Στο ποιητικό σύστημα του «Αλαφροΐσκιωτου» - παρ' όλο τον αυθορμητισμό είναι ωστόσο ένα ιδεοκρατούμενο έργο - το μοτίβο του ύπνου λειτουργεί σαν ένας από τους δομικούς άξονες που οργανώνει (κατά κάποιο τρόπο - συμμετρικά) το πρώτο και το τρίτο μέρος. Εκτός από την κλασική στιγμή του «Γυρισμού» που ανοίγει τον «Αλαφροΐσκιωτο», όπου ο ύπνος, όπως έχει παρατηρηθεί, φορτίζεται και με τον ομηρικής φύσης νόστο, έχουμε στο πρώτο μέρος μια φευγαλέα κρούση του ίδιου θέματος στην ενότητα «Η πείνα» και μια ολοκληρωμένη επαναφορά του στις ενότητες «Η φωνή», «Πρώτη Νίκη» και «Αλάφρωση» με επιλογικά στοιχεία στην ενότητα «Ανάμεσα στο λαό». Πρέπει να προσέξουμε εκεί την ελεύθερη κίνηση (οι μοίρες έτσι το γνέμα εκλώσανε) ανάμεσα στους κόσμους των ζωντανών και των νεκρών:

*Κ' ήταν σα να μ' αγκάλιαζαν
γυρίζοντας από τον τάφο...
ή σα να ζωντανέψανε
για μένα οι πεθαμένοι...*

και αργότερα:

*Τόσα μου έταξαν τάματα,
ω λαός ευλογημένος!
σα ζωντανός να γύριζε
στη πλάση ο πεθαμένος,
και νά 'φερνε μηνύματα
στη μάνα ή στον πατέρα
απ' το λεβέντη οπόχασαν
κι από τη θυγατέρα.*

Πρόκειται για τη ζωογόνα επικοινωνία με τις πηγές, με τις ρίζες, και παράλληλα με τούτη την κίνηση ενάντια στο χρόνο, με την προσπάθεια να κρατηθούν ενωμένοι οι δύο πόλοι:

*τόσο βαθιά στο χώμα οι ρίζες σμίγανε,
τόσο η κορφή μας ήτανε στον ουρανό
ιψωμένη -*

παράλληλα μ' αυτά, μέσα σ' αυτά, ενυπάρχει επίσης θεμελιακή και στον Σικελιανό και στον Ιβάνοφ η ιδέα του Λαού, φορέα της αθάνατης μνήμης και της ασύγαστης δημιουργικής ενέργειας που συνεχώς επιβεβαιώνει τις

προαιώνιες αλήθειες της ζωής. Με τον λαό, δύναμη πανχρονική και οικουμενική, συνδέουν τις δικές τους «Μεγάλες Ουσίες», σ' αυτόν θέλουν να στηριχτούν στη δική τους κατακόρυφη ανύψωση. Ας επαναλάβω εδώ την παρατήρηση που έχω κάνει και αλλού - για τον άξονα επικοινωνίας με το λαό: «πάνω» - «κάτω» (η σκάλα του Ιακώβ, κατά την έκφραση του Ιβάνοφ) που είναι και η βασική γραμμή κίνησης στον «Αλαφροΐσκιωτο», κάθοδος στις πηγές - ανύψωση στις κορφές, προς μυστηριακές αποκαλύψεις των ανώτερων μηνυμάτων της Πλάσης.

Στο τρίτο μέρος το ίδιο θέμα θα γνωρίσει νέες διαστάσεις, το γνωστό ήδη μοντέλο θα βαθύνει και θα εμπλουτιστεί. Θα ξεκινήσει με το ίδιο κλειδί στην ενότητα «Ο ανοιχτομάτης ύπνος»:

*Ύπνος μας έπαινε γλυκός,
από της γής τα βύθια,
ανοιχτομάτης και γλυκός,
σαν εσωπαίναν τα βαθιά,
την πλάση οπού ξεσκέπαζαν,
μεγάλα παραμύθια...*

θα οδηγηθεί στην ανώτερη φώτιση και την αναγέννηση. Η μεταβατική στιγμή του θανάτου δηλώνεται εδώ με μεγαλύτερη ευχρίνεια:

*Κι ως είχα στα ματόκλαδα
-η μοίρα αυτό βουλήθηκε-
τη δύναμη μου πάσα,
στα μάτια απάνω τά 'κλεισα
πριν πέσω κάτω ωσά νεκρός
και σβήσει μου η ανάσα...*

και η ακόλουθη διαδικασία της μεταρσίωσης, της αιθερογέννησης, κλείνει με τον «Ύμνο στη Γλαυκομάτα»:

*Για σένα εγώ ξανάζησα,
κ' έχω από σε το αθάνατο
κορμί μου ξαναπλάσει.*

Οι μυσταγωγικές ιδιότητες που συνόδευαν το μοτίβο του ύπνου και του θανάτου και στο πρώτο μέρος, στο τρίτο ενδυμαμώνουν. Ο θάνατος του καλύτερου, το βαθύ πένθος του ποιητή θα γίνουν αφορμή για άλλη μια μεταρσίωση - την είσοδό του στον ασφοδελώνα όπου θα οδηγηθεί σε βαθιές αλήθειες και βαθιές πηγές, θα διαβεί την τρισβαθη ζήση του και στέρια θα τη δοκιμάσει. Η εμπειρία αυτή ολοκληρώνεται στον Κεραμεικό όπου η επικοινωνία με τους νεκρούς προβάλλεται και πάλι ως αποκαλυπτική:

...το φως το μέσα των καρπών
 όλων της γης εγνώρισα,
 κ' είδα που στέκεται η πηγή
 σπού αναβράει το κλάμα...

Και λίγο παρακάτω:

'Άλλες φορές τόσο βαθιά,
 θανατερά εβυθίστηκε
 στον ύπνο το κορμί μου,
 που, ως άνοιγα τα βλέφαρα,
 εφάνηκέ μου, ως αστρασιά,
 την άγρυπνη πως έβλεπα
 δίπλα από με ψυχή μου.

Με παράλληλη ως προς το πρώτο μέρος δομική κίνηση και τούτος ο κύκλος στο τρίτο μέρος θα κλείσει με τη λαϊκή σκηνή όπου η σύμπνοια του ποιητή και του λαού τους οδηγεί στο «Έργο», πολύ ενδεικτική συμβολική κατάληξη για την ποιητική σύλληψη που ζητούσε να προεκτείνει τη δημιουργική της δύναμη στη ζωή. Από εκφραστής και μυσταγωγός του λαού ο ποιητής γίνεται προφήτης και οδηγητής του. Και αυτή η επιβεβαιωμένη πλέον σχέση λειτουργεί επίσης σε μια νομοτέλεια και συνεπώς προεκτείνεται στο μέλλον.

Ανάμεσα στις νομοτέλειες, στις οποίες είναι τόσο προσηλωμένος ο «Αλαφροΐσκιωτος», ο γυρισμός, κίνηση αντίστροφη στο χρόνο, προς τις πηγές, παρουσιάζεται, όπως είδαμε, σαν μια παλίρροια της ζωής. Μια εκδοχή αυτής της παλίρροιας είναι οι αναφορές στα παιδικά χρόνια - δηλαδή και πάλι στις πηγές της ανθρώπινης προσωπικότητας, στις απαρχές της, στα «ενδώμυχα σκιρτήματα». (Ο Ιβάνοφ αφιερώνει σ' αυτά ένα μεγάλο ποίημά του τα «Βρεφικά χρόνια»). Στον «Αλαφροΐσκιωτο», ανάμεσα σε πολλά λαμπρά σχετικά παραδείγματα, θα ξεχωρίσω αυτό όπου προφητεύεται ο ρόλος του ως Μυστικού, εκλεκτού της Φύσης:

...εμένα με νανούρισαν
 των αντριωμένων τα τραγούδια.
 Εμέ, λεχώνα η μάνα μου,
 στη μπόρα τη μαρτιάτικη
 πού 'χε τα ουράνια ανοίξει,
 εσκώθη και με πήρε στην αγκάλη της,
 τον πρώτο κερανό για να μου δείξει!

Μια τέτοια παλίρροια, η μόνιμη επιστροφή στις πηγές και «στο καθαρίο νόημα της Ζωής»⁷, εκδηλώνεται επίσης στην αξιοποίηση της πολι-

7. Αγ. Σικελιανός Ο.π., σ. 23.

τισμικής λαϊκής κληρονομιάς, των μηχανισμών της λαϊκής δημιουργίας, των θησαυρών της λαϊκής γλώσσας, στις ατόφιες μορφές της.

Κλείνοντας θα ήθελα ενα παναλάβω μια παρατήρηση που έχει γίνει χωριστά και για τους δύο ποιητές. Ως δική τους πηγή, ως παρακαταθήκη θεμελιακών αξιών και δημιουργικών εμπνεύσεων, ως μόνιμο σημείο αναφοράς και για τον Σικελιανό και για τον Ιβάνοφ θα λειτουργούν τα πρώτα τους ποιητικά βιβλία, σταθερά θεμέλια του έργου τους. Οι αλλαγές που θα γίνουν με το πέρασμα του χρόνου, θα συντελούνται κάτω από τα πρωταρχικά «Άστρα-πλωρίτες», στο εκκινητήριο βιοθεωρητικό ρυθμό του «Άλαφροΐσκιωτου».

